

Fekete Károly

Az istentisztelet egyszerűsége a kálvinista templomban

„Hát mit tettünk ez ideig s mit teszünk most? Bizony csak az egy Isten tisztelését s egyszerű igazságát akarjuk uralomra juttatni az egyházban.”

(Kálvin)¹

Kálvin ideálja a liturgiai kérdésekben a legteljesebb egyszerűség volt.² Az istentiszteletéről alkotott elképzelései és azok átültetése a gyakorlatba egyértelműen új utat nyitottak a svájci reformáció számára. A kálvini típusú istentisztelet döntő irányelve az lett, hogy egyedül Isten Igéjére kell építeni az új istentiszteleti rendet. Csak azt kell megtartani a korábbi rendből, amit minden sallang, liturgiai túlterhelés nélkül az igeszerűség megkövetel. E kálvini alapelv lényegét az alábbiakban foglaljuk össze.

1. A keresztyén szabadság tételét szem előtt tartva, különbséget kell tenni az üdvösséget érintő lényegbevágó és annak lényegét nem érintő járulékos dolgok (adiaforon) között. Ez az istentiszteleti reform kivitelezését nagyban meghatározó alapelv nem kizárólag Kálvin felismerése, hiszen mások is ismerték és vallották ezt a tételt.³ Nála ez jelentősen előtérbe kerül. Ahogyan Luthernél is, úgy Kálvinnál is a „közömbös dolgok” megítélése a keresztyén szabadság megélésével függ össze.⁴ Az adiaforon-gondolat megjelenése felszabadítóan hatott, s elvi-

1 Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Ceglédi Sándor. Második kiadás. PRITA. Pápai Eperfa Könyvek 14. Pápa 2005. 93.

2 Rudolf Stählin: *Die Geschichte des christlichen Gottesdienstes*. In: K. F. Müller-W. Blankenburg (Hg.): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*. I. Bd. Johannes Stauda Verlag. Kassel. 1954. 65.

3 Luther az egyházi renddel kapcsolatban is megfogalmazta a keresztyén szabadság elvének érvényesülését. Luther a *Deutsche Messe* (1526) *előljáró beszédében* is megfogalmazza ezt. (*D. Luther Márton művei. IV. kötet Egyházszerző iratok. A német mise és az istentisztelet rendje*. Fordította: Paulik János. Pozsony. 1908. 439-440.) – Az adiaforonról F. Melancthon (1497-1560) és M. Flacius (1520-1575) között zajlott nevezetes teológiai vita. – H. Bullinger a különböző szertartásokról a *II. Helvét Hitvallás XXVII.* Fejezetében ír. – Az adiaforon fogalmához ld. még liturgiai szempontból: Ottfried Jordahn: *Das Zeremoniale*. In: H-Chr. Schmidt-Lauber – K-H. Bieritz (Hg.): *Handbuch der Liturgik*. Ev. Verlagsanstalt – Vandenhoeck-Ruprecht. 2. Auflage. 1995. 537-538.

4 Vö. Kálvin: *Institutio* (1559) III.19.9-16.

teológiai és gyakorlati-egyházkormányzói téren egyaránt tiszteletben tartották. Az istentiszteleti rendek egységesítésének és kötelezővé tételének elrendelése (uniformizálás) egyik reformátort sem kerítette hatalmába. Annál inkább törekedtek az istentisztelet külső rendjénél fontosabb tanításban és hitben való egységre. Kálvin szerint: „Nagy szégyen volna, ha azokban a dolgokban, amelyekben az Úr szabad választást engedett nekünk, hogy annál több lehetőségünk legyen az egyház építésére, rabszolgai egyformaságra akarnánk törekedni anélkül, hogy az egyház igazi építésével törődnénk. Mert ha egykor Isten ítélőszéke elé fogunk állni, hogy tetteinkről számot adjunk, akkor Ő egyáltalán nem a ceremóniák miatt fog minket kérdőre vonni. S egyáltalában nem ez a külső dolgokban való egyformaság lesz a számadás tárgya, hanem a szabadság helyes használata. A szabadság helyes használatának pedig az fog minősülni, amelyik a leghathatósabbban szolgálta az egyház építését.”⁵

2. *Kálvin liturgia-felfogására a legjellemzőbb elvi alaptétel az, hogy az emberi élet igazi célja az Isten dicsőségének szolgálata.* Ez, a Kálvin egész tanításában is központi szerepet játszó gondolat – Soli Deo Gloria – az alapja az ő sajátos istentisztelet-értelmezésének. Kálvin életművét átszövi ez a doxologikus látás. Egyik fontos művében, *A genfi egyház kátéjában* az ember életének fő céljaként jelöli meg: „Isten minket azért teremtett és helyezett ebbe a világba, hogy bennünk megdicsőíttessék. És bizonyára méltó dolog, hogy életünket, melynek Isten a kezdete, az ő dicsőségére fordítsuk.”⁶

Kálvin az istentisztelet doxologikus struktúrájának biztosítását és megerősítését stratégiai jelentőségűnek tartotta.⁷ „Hirdetjük Isten dicsőségét egyszerűbben, mint azelőtt szokták hirdetni; komolyan nekiláttunk, hogy mindazon tökély, miben Isten dicsősége tündöklök: ismertebb legyen. Oly ékesszólással magasztaljuk irántunk való jótéteményeit, aminővel csak tudjuk. Ebből az emberek felbuzdulnak fensége tiszteletére, az Ő nagyságához méltó tisztelet megadására, igaz lelki hálára, dicsérete közös vallására. Ebből lelkükben támad Istenbe vetett hit, ami aztán imádságot hoz létre. Ebből mindenki megtanulja az önmegtartóztatást, hogy ti. akaratát Isten parancsainak követésére használva saját vágyait odahagyja. Egyszóval, amint Isten azt akarja, hogy lélekben imádjuk, úgy mi teljes buzgalommal rajta vagyunk, hogy az embereket minden lelki áldozatra bírjuk, amit nekünk ajánl.”⁸

3. *Az emberi tevékenységek közül az istentisztelet a legszentebb, ezért megengedhetetlen, hogy éppen ez a cselekménysor süllyedjen emberi babonáskodásba, bálványimádásba.* A keresztyén hit és a keresztyén istentisztelet babonáságtól

5 Opera Selecta Calvini 1, 432. Ld. még: Kálvin: *Institutio* (1559) IV.10.27-32.

6 Kálvin János: *A genfi egyház kátéja*. Kálvin Kiadó. Budapest. 1998. 11.

7 Vö. Rainer Volp: *Liturgik. Die Kunst, Gott zu feiern*. Bd. 2: Theorien und Gestaltung. Gütersloher Verlagshaus. Gütersloh. 1994. 751.

8 Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Czeglédi Sándor. Második kiadás. PRTA. Pápa. 2005. 40-41.

való felszabadítása az a szent cél, amely Kálvint elszántságra ösztönözte. Ennek többször hangot is adott. Az 1536-ban megjelent *Institutio* III.10-12. fejezeteiben éppúgy, mint az 1559-es *Institutio* I.10-12. fejezeteiben. Kálvin szerint általános érvényű tény, hogy „az ember szelleme úgy szólva örökké bálványokat gyártó műhely.”⁹

Az istentelen és meg nem engedett szertartások kerüléséről (Basel 1538) szóló levelében a keresztyén vallás tisztaságának megőrzése mellett tesz hitet.¹⁰ Még világosabb és részletezőbb helyzetképet ad Kálvin *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543) című iratában, amelyet a Speyerben tartott birodalmi gyűlés alkalmából írt V. Károly császárhoz: „Most határozzuk meg az Isten törvényszerű tiszteletét. Ennek pedig kiinduló pontja és alapja az, hogy Őt minden erény, igaz ítélet, szentség, bölcsesség, igazság, hatalom, jóság, kegyesség, élet és üdv egyedülvaló forrásául ismerjük meg, s hogy ezért minden jó ember dicséretét egyedül neki szánjuk, mindent egyedül neki adjunk, mindent Őbenne keressünk, s ha valamire szükségünk van, Őreá tekintünk. Ebből származik a felfohászkodás, ebből a dicséret és hálaadás, melyek jelei a dicsőségnek, mit neki tulajdonítunk. Ez az Ő nevének igaz megszentelése, amit elsősorban kér tőlünk. Ezekhez fűződik az imádás, mint amivel kifejezzük az Ő nagyságához, fenségéhez méltó tiszteletünket. Viszont ehhez tartoznak megint a ceremóniák s úgy a segédeszközök, mint a szerszámok, hogy az istentisztelet végrehajtásában a test a lélekkel együtt legyen foglalatos.”¹¹ „Milyen homlokegyenest ellenkeznek ezen véleménnyel mindazon cselekmények, amelyekbe ma szerteséjjel az egész keresztyén világ helyezi Istennek tisztelését. Szóval ugyan minden jó dicsőségét ráruházzák Istenre, tényleg azonban felerészben, vagy tán nagyobb részben meg is fosztják attól, mikor tökéletességeit megosztják a szentek között. ... Isten munkái így a szentek között ki vannak osztva, úgy hogy a fenséges Isten mellé mintegy társakat adtak ez emberek, és sok dologban az Ő munkáját kell végezniök, amíg Isten látóköriükön kívül marad.”¹²

Egyértelmű ezekből az idézetekből, hogy senki és semmi nem állhat oda Isten és ember közé. Egyedül Ő imádandó. Az igaz istentisztelet előfeltétele az istenfélelem és az Isten szeretete, vagyis a helyes istenismeret és a szív belső hódolata. A kegyes életfolytatás tulajdonképpen nem más, mint az istentisztelet gyakorlati és hétköznapi megvalósítása. Azaz Kálvinnál az istentisztelet és a kegyesség szinonim, egymást kiváltó, egymással harmonizáló kifejezések.

9 Kálvin: *Institutio* (1559) I.11.8.

10 Kálvin János: *Az istentelen és meg nem engedett szertartások kerüléséről* (Basel 1538). Fordította. Rábold Gusztáv. Pápa. 1909. 24.

11 Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Czeglédi Sándor. Második kiadás. PRTA. Pápa. 2005. 12.

12 Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Czeglédi Sándor. Második kiadás. PRTA. Pápa. 2005. 15-16.

Kálvin szerint az istentisztelettel kapcsolatos babonás képzetek elleni harcban a legfontosabb az, hogy „minden hívő tudja és értse azt, ami a templomban szóval és cselekedettel végbemegy, mert csak így nyerhet belőle lelki épülést és gyümölcsöző tapasztalatot. ... Ez azonban csakis akkor lehetséges, hogyha megfelelő tanítást nyerve, mindazt meg tudjuk érteni, amit az Úr a mi lelki okulásunkra rendelt. ... Csak ott van okulás, ahol van tanítás. Amennyiben kellő módon kívánjuk megtartani a mi Urunk szent rendelkezéseit, melyeket az Anyaszentegyház kebelén gyakorlunk, a legfontosabb tudnunk azt, hogy azokban mi foglaltatik, hogy mit jelentenek, és minő célra törekszenek, miáltal a gyakorlat hasznos és üdvözítő, következésképp a rendelkezések szerint való lesz.”¹³ Ez a kontroll különösen fontos Kálvin számára azért, hogy a sákramentumnak vélt cselekményekről kiderüljön a hamis voltuk, s az, hogy azok nem léphetnek Isten helyére. „A középkorban a szenttel való találkozás 'dolog élménnyé' vált, a dolgok hatalmával való találkozássá. A reformációban viszont a személyes megszólítottóság lesz döntővé, ezért a dolgok hatalma megcsorbul, elvesztik szakrális jellegüket.”¹⁴

4. *Az istentiszteleti történet megértésének kulcsa az anyanyelvűség, vagyis Kálvinnál magától értetődő a nemzeti nyelven folyó istentisztelet. Az ún. biblia pauperum helyett*¹⁵ az anyanyelvű igehirdetés válhat a bibliaismeret forrásává. Kálvin több helyen az 1Kor 14,16-ra hivatkozva fejtette ki, hogy a megértett Igére jöhet a népnyelvű válasz a közös imádságban és a gyülekezet közös éneklésében: „mindenütt a nép köznyelvén kell elmondani a nyilvános könyörgéseket, hogy azokat az egész gyülekezet közönségesen megérthesse, mert hiszen az egész gyülekezet épülését kell szolgálniuk, erre pedig meg nem értett hangokból egyáltalán semmi haszon sem származik.”¹⁶ „Mivel az Isten dicsőségének a testünk minden tagjában is ki kell valahogy tündökölnie, illő, hogy elsősorban éppen a nyelvünk foglalatossádjék és buzgólkodjék ebben a szolgálatban, akár ének, akár beszéd által, hiszen a nyelvünk különösképpen arra teremtett, hogy az Isten dicséretét szólja és hirdesse.”¹⁷

„Az imádságok csakis a nép által ismert és használt nyelven mondhatók, és ahogy az Apostol mondja, a gyülekezet nem mondhat Áment az imára, mely idegen nyelven hangzott el. Minekutána pedig azt mindenki nevében mondjuk, mindenki résztvevője az imádságnak. Ennek megfelelően nagy méltánytalanság-

13 Kálvin János 1543-ban megjelent *Genfi Zsoltárkönyvének előszava*. In: Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003. 6.

14 Békési Andor: *Mi kálvinisták...* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest. 1990. 92.

15 Kálvin: *Institutio* (1559) I.11.5-7.

16 Kálvin: *Institutio* (1536) III. fejezet Az imádságról. Fordította: Victor János 107-108. Ugyanez a gondolat található az 1559-es *Institutio*-ban is: III.20.33.

17 Kálvin János: *Institutio* (1536) III. fejezet. Az imádságról. Fordította: Victor János 107.

nak mondhatjuk azt, hogy templomainkba a latin nyelvet vezették be, holott azt jobbára nem értik az emberek.”¹⁸

5. *A liturgia struktúrájának három pillérét nevezi meg Kálvin:* „Alapjában véve a mi vallásos összejöveteleinken három ilyen dolog megtartását rendelte Urunk, s ez a három: az *Ő igéjének hirdetése, a nyilvános és ünnepélyes imádság, meg az Ő sákramentumainak kiszolgáltatása.*”¹⁹ Ezt erősíti meg az Institutio (1559) IV.17.44-ben is. Ezek a pillérek hordozták már az őskeresztény gyülekezet istentiszteleti életét is, ahogyan arról az ApCsel 2,42-ben olvashatunk. Ennek a fenti három elemnek a sorrendje csupán retorikai szintaxis, mert az istentiszteleten mindhárom elem gyakorlásában az *együtt gondolkodás, az együttes élmény és a közös cselekvés a meghatározó.* Kálvin pedagógiai tudatossággal állította ennek szolgálatába a közös imádságot, a gyülekezet szoltárénekét és a Krisztustól rendelt két sákramentum (keresztség és úrvacsora) ünneplését.

6. *Kálvin a mise áldozat-karakterével szemben az istentisztelet igehirdetés-karakterét engedte érvényesülni, hogy helyre álljon a hallható és a látható ige (igehirdetés és úrvacsora) egyensúlya.* Ezért a prédikációt állandó istentiszteleti elemmé tette. Kálvin többször hangsúlyozta, hogy az igehirdetés és az úrvacsora egyformán fontos.²⁰ Korának római katolikus gyakorlatával szemben, amely

18 Kálvin János 1543-ban megjelent *Genfi Zsoltárkönyvének előszava*. In: Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003. 6.

19 Kálvin János 1543-ban megjelent *Genfi Zsoltárkönyvének előszava*. In: Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003. 6.

20 „Isten igéje az az ismertető jegy, mely megkülönbözteti annak igaz tiszteletét, hibás és bűnös imádsásától, könnyen levonhatjuk ebből azt a következtetést, hogy Isten tiszteletének manapság általánosan divatos formája teljesen meg van romolva. Mert nem is fordítanak figyelmet arra, amit Isten parancsolt, vagy helyesel, hogy Neki, amint illenek engedelmeskedjenek, hanem szabadságot vesznek arra, hogy istentiszteleti formákat eszeljenek ki, s ezt szeretnék engedelem gyanánt Istenre erőszakolni. ... Isten visszaveti, elítéli és kárhoztatja nevének minden hazug tiszteletét. Igéje fékét ránk veti, hogy megtartsion bennünket egyszerű engedelmisségben. Mert hogyha széttörve igánkat, a mi eszünk ábrándképei után megyünk, s emberi vakmerőséggel kieszelt tiszteletet mutatunk be neki, bár előttünk tetszetős a dolog, az Ő színe előtt haszontalan beszéd, sőt utálatos fertő. ... Isten az engedelmisséget többre becsüli, mint minden áldozatot, már magában ez elégséges, hogy minden tiszteletet visszavessen, ami nem alapszik valamely parancsolatán.” Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Czeglédi Sándor. Második kiadás. PRTA. Pápa. 2005. 20-21. – Helyesen állapítja meg Fejes Sándor: „Tévedésben vannak, akik azt állítják, hogy Kálvin tanításában és gyakorlatában az Ige mellett az úrvacsora nem jelent ’külön ajándékot’ (Abendmahlsgabe). Egész genfi pásztori tevékenysége arra irányult, hogy megértesse az úrvacsora jelentőségét, és ne ’csak prédikáció’ legyen, mint ahogyan odaérkezésekor szokásban volt. Ma már nem lehet kétséges előttünk, hogy erre mindent latba vetve, azért törekedett, mert felismerte az úrvacsora közösségteremtő erejét és a közösségben a hívők megszentelődését segítő szerepét.” Fejes Sándor: *Kálvin a megszentelődésről*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest. 1985. 141.

szerint évente egyszer kellett élni az eucharisziával, Kálvin szorgalmazta az úrvacsora gyakori vételét.

Kálvin sákramentum-értelmezése döntően meghatározza istentisztelet-felfogását is. Rendkívül fontosnak tartotta, hogy az úrvacsora lényegéről szóló tanítás mind a liturgiában, mind a tanítási alkalmakon világosan és tisztán hangozzék.²¹ „Kálvinnál az egész istentiszteletnek, melynek nála szerves része az úrvacsora, egyfajta 'mennyei jellege' van.”²² Istennek hatalmában áll – írja Kálvin –, hogy „valami módon felemeljen bennünket az Ő mennyei dicsőségébe, mely megmérhetlenségével mindeneket betölt, magasságával pedig az egeket is felülmúlja”.²³ „Az Úr az Ő Lelke által árasztja ránk a Vele testben és lélekben való egygyéléltel áldását. Az összekapcsoló kötelék tehát a Krisztus Lelke, aki egyesít bennünket Vele, és mint csatornán Rajta keresztül érkezik hozzánk minden, ami Krisztus és ami az Övé.”²⁴

7. Az imádkozó Kálvin alakját úgy őrzik a tőle fennmaradt könyörgések, mint aki Krisztus közbenjáró tisztét komolyan vevő, a kötött és szabad imádságok együttes erejét megtapasztaló, minden hamis rajongástól mentes istentiszteleti imádságot gyakorló liturgus volt.²⁵ Kálvin sokat tett az imádságért elvi megállapításaival is, de istentiszteleti gyakorlatában is példát adott arra, hogy az Istennel való párbeszéd milyen változatosan történhet a gyülekezetben. „Az imádkozásban három dolgot javítottunk. Mert a szentek közbenjárását megcáfolva az emberek közbenjárását megcáfolva az emberek Krisztushoz visszavezettük, hogy egyrészt az ő nevében tanuljanak imádkozni az Atyához, másrészt tanulják meg, hogy mint közbenjáróra, rá kell támaszkodniok, s megtanítottuk őket egyrészt tiszta s erős hittel, másrészt értelemmel is imádkozni. Azelőtt bizony zavaros kéréseket mormogtak ismeretlen nyelven.”²⁶ A vasárnapi istentiszteletek genfi imarendjét *Az egyházi könyörgések alakja* (1542)²⁷ című iratában határozta meg. Egyaránt alkalmazta a kötött és a szabad imádságot.

21 Kálvin János: *Rövid értekezés az úrvacsoráról* (1541) In: Kálvin János Kisebb Művei a rendszeres theologia köréből. Református Egyházi Könyvtár IX. Pápa. 1912. 139-169.

22 Békési Andor: *Kálvin a sákramentumokról*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest. 1987. 140.

23 Kálvin: *Institutio* (1559) IV.1.5.

24 Kálvin: *Institutio* (1559) IV.17.12.

25 E témához ld. F. L. Battles: *The Piety of John Calvin*. Grand Rapids. 1978.; Hans Scholl: *Der Dienst des Gebetes nach Johannes Calvin*. Zwingli Verlag Zürich. 1968.; Bolyki János: *Az imádkozó Kálvin*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Bp. 1985.

26 Kálvin János: *Az egyház megreformálásának szükségességéről* (1543). Fordította: Czeglédi Sándor. Második kiadás. PRTA. Pápa. 2005. 51. A három javítás részletes kifejtése is megtörténik az 51-58. oldalakon.

27 Magyarul megjelent: *Kálvin János Kisebb Művei a rendszeres theologia köréből*. Református Egyházi Könyvtár IX. Pápa. 1912. 71-82. Egyéb Kálvin-imádságok találhatóak még: *Válogatás Kálvin János műveiből*. Szerkesztette: Bolyki János. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest. 1980.

8. „Vannak olyan imádságok, amelyeket csak egyszerű előszóval mondunk, másokat meg éneklünk”²⁸ – vallja Kálvin, s kiemelten foglalkozik a nyilvános imádság keretében a gyülekezeti énekléssel. Az 1537. évi Cikkelyek (*Articles...*) második szakaszában a zsoltáreneklés jelentőségéről adta elő gondolatait: „A zsoltárok arra készítetnek, hogy szívünket Istenhez emeljük, és arra buzdítanak, hogy magasztaló szavakkal hívjuk segítségül és dicsőítsük szent nevét.”²⁹ Ebből a felismerésből született meg Kálvin szerkesztésében 1539-ben Strasbourgban az *Aulcuns Psaumes et Cantiques mis en chant* című első énekeskönyv. Ezt követően egyre bővülő formában, több fázisban (1542, 1543, 1551) készült el az 1562-ben kiadott, mind a 150 zsoltárt tartalmazó zsoltárfordítás Clément Marot és Theodor Beza szövegeivel, Loys Bourgeois és „Péter mester” dallamaival.³⁰

Kálvin a genfi zsoltárok istentiszteleti bevezetésével szintén az istentisztelet doxologikus struktúráját erősítette meg. A zsoltárokkal tovább bővült a bibliai szövegek istentiszteleti jelenléte. Az énekszövegek elsődleges alapjai Kálvin számára a Szentírás énekei és hitvallási szakaszai voltak, amelyek nem egyszerűen a prédikációra adott válaszokként jelentek meg, hanem bennük Isten Igéje szólalt meg, hogy igazolja, erősítse, tágítsa és elmélyítse az Isten üzenetét, ahogyan Kálvin mondja: „sem jobb, sem Isten dicsőítésére alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait, amelyekre maga a Szentlélek tanította meg őt. Amidőn tehát ezeket énekeljük, bizonyosak lehetünk abban, hogy e szavakat maga Isten adja szánkba, mintha csak ő maga énekelne bennünk önnön dicsőségét magasztalva.”³¹

A zsoltáreneklés gyülekezeti megtanításába és vezetésébe Kálvin bevonta a genfi katedrális énekiskoláját. Időről időre kiválóan felkészült muzikusok tanították az énekeseket és vezették a Szent Péter templom kórusát. Közülük kiemelkedik Loys Bourgeois (született 1510-1515 között – meghalt 1560 után).³²

28 Kálvin János 1543-ban megjelent *Genfi Zsoltárkönyvének előszava*. In: *Psalterium Ungaricum*. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003. 7.

29 Idézi Pierre Pidoux: *Vom Ursprung der Genfer Psalmweisen*. Gotthelf Verlag Zürich. Separatdruck aus der Zeitschrift „Musik und Gottesdienst” Nr. 2/1984. 2.

30 Pierre Pidoux: *Vom Ursprung der Genfer Psalmweisen*. Gotthelf Verlag Zürich. Separatdruck aus der Zeitschrift „Musik und Gottesdienst” Nr. 2/1984. 5-19. Ld. még: Fekete Csaba: *Chanson és zsoltár*. In: „...eleitől fogva...” Tanulmányok, dolgozatok, hozzászólások a genfi zsoltárok énekléséről. Kiadja a Református Egyházzenei Munkaközössége (ReZeM 024) Budapest 1993. 82.

31 Kálvin János 1543-ban megjelent *Genfi Zsoltárkönyvének előszava*. In: *Psalterium Ungaricum*. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003. 9.

32 Loys Bourgeois 1545 elejétől a St. Pierre templomban, 1545 decemberétől pedig a St. Gervais templomban is ellátta az egyházzenei feladatokat. Nevéhez jelentős számú genfi zsoltárdallam

Genfben folytatott pedagógiai munkásságának értékes gyümölcse *A muzsika igaz útja* (1550)³³ című traktátusa, amelyben gyermekek és felnőttek számára érthetően és egyszerűen magyarázza el a kottaolvasás alapjait, hogy a zsoltártánítást ezzel is segítse. A genfi gyülekezet zenei nevelését az énekiskola kórusa vette a vállára. A családi áhítatokon is hasonló feladatot töltöttek be a zsoltárokat tudó gyermekek.

A genfi zsoltárdallamok népszerűségét és gyors terjedését leginkább a neves kortárs zeneszerzők nagyszámú feldolgozása bizonyítja (pl.: Orlando di Lasso, Claudin le Jeune, J. P. Sweelinck, Claude Goudimel, Pascal L'Estocart), amelyeket használtak az akkori házi muzsikálásban.

A kálvini istentisztelet sajátos eleme, egész lelkiségét meghatározó, új hangszíne lett a genfi zsoltárok bevezetése. Azóta a református kegyesség és istentisztelet nem képzelhető el a zsoltárok éneklése nélkül.

*

Kálvin törekvése tehát az volt, hogy a gyülekezet értse, mi történik az istentiszteleten és ugyanakkor maga is aktív részese legyen a liturgiának. Ennek viszont csak úgy van értelme, ha maguk az istentiszteleti elemek kötődnek a bibliai kijelentéshez, mert így válik Isten igéje ható tényezővé. Ezért középpontba került a nemzeti nyelvű igehirdetés és a sákramentum istentiszteleti aktusa, s ennek a szolgálatában állt az egész gyülekezet a papjával együtt. A mi magyar helyzetünkben ez azt jelentette, hogy egyszerűbbé, azaz biblikusan érthetővé és átélhetővé vált az istentisztelet, és egyúttal szolgálta a magyar nyelv művelését is.

elkészítése kötődik. A tanítás mellett Bourgeois komponált négyszólamú zsoltár-feldolgozásokat is, amelyek nyomtatásban is megjelentek.

33 Loys Bourgeois: *A muzsika igaz útja. (Le droict chemin de musique)* Fordította: Jeney Zoltán. Budapest. 2003. A traktátus jelentőségét, történetét Ferenczi Ilona tanulmánya mutatja be. Symon du Rosier tízoros beköszöntő verse is figyelemre méltó: „Ó, Olvasó, művészete zenénknek / Rég szunnyadott, elfedte oktalanság, / De hála most az Úrnak, ím feléled, / S e könyv lehet reája szép bizonyosság. / Feltárja, hogy zenénk miféle okság / Vezérli, s így örvend a tiszta ész, / Mert úgy tanít e tiszta érvelés, / Hogy oktatás s hagyomány egybeolvad. / Kísérje bár sok vád és megvetés, / Olvasd, s zenénkre új fény árad!” (Fordította: Jeney Zoltán 2001.)